

СПІЛКУВАННЯ КУРСАНТІВ З ОФІЦЕРОМ-ВИХОВАТЕЛЕМ ЯК ФАКТОР ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

В статті, на основі аналізу наукової літератури, визначається, що професійна соціалізація курсантів представляє собою процес засвоєння ними компетенції професії офіцера, здобуття специфічного рольового знання; фактором який сприяє професійній соціалізації курсантів є педагогічне спілкування з ними офіцера-вихователя.

Ключові слова: соціалізація, професійна соціалізація, спілкування, педагогічне спілкування.

В статье, на основе анализа научной литературы, определяется, что профессиональная социализация курсантов представляет собой процесс усвоения ими компетенций профессии офицера, получения специфического ролевого знания; фактором способствующим профессиональной социализации курсантов является педагогическое общение с ними офицера-воспитателя.

Ключевые слова: социализация, профессиональная социализация, общение, педагогическое общение.

Соціально-культурні трансформації, що їх зазнає сучасне українське суспільство, створюють принципово нові умови для соціалізації майбутнього офіцера Збройних Сил України. Складні завдання, які ставить перед майбутнім офіцером сьогодення, вимагає від його наставників принципово нових підходів до створення психолого-педагогічних умов спілкування та його професійної соціалізації. Нажаль спостерігається розрив між об'єктивними умовами виконання завдань професійної діяльності та рівнем професійної соціалізації курсантів вищого військового навчального закладу (далі – ВВНЗ).

Питання творчої активності особистості курсанта ВВНЗ, його загальна та військово-професійна підготовка – це питання його професійної соціалізації. Остання характеризується зростаючими вимогами до засвоєння та відтворення військово-професійного та соціально-культурного досвіду, що може забезпечувати їх адаптацію до сучасних умов професійної діяльності.

Аналіз наукової літератури свідчить про зацікавленість науковців проблемами соціалізації підростаючого покоління. Так, Н. Бондаренко, І. Ковчина, Л. Міщик, Н. Лавриченко, А. Капська, Л. Коваль, М. Іщенко та інші аналізували вплив соціального середовища на формування особистості молодій людини. Предметом досліджень І. Бежа, О. Газмана, Г. Дементьєва, А. Донцова та інших стали проблеми формування морального досвіду та ціннісних орієнтацій. Систему процесу соціалізації та розробка основ її теорії були в

полі зору О. Балакиревої, Н. Голованової, В. Ільїна та ін.

Особливої уваги заслуговують дослідження проблем соціалізації курсантів як окремої соціальної групи. Так, В. Веремчук, М. Горліченко, В. Губін, О. Діденко вивчали окремі аспекти соціалізації курсантів у вищому військовому навчальному закладі, формування у них стандартів поведінки відповідно до вимог які висуваються сучасністю до майбутнього офіцера.

Такі науковці як Л. Орбан-Лембрик, І. Цимбалюк вивчали теоретичні, методичні соціально та індивідуально-психологічні аспекти спілкування особистості. Серед представників військово-психологічної науки в полі зору яких знаходяться проблеми спілкування курсантської молоді такі науковці Ю. Кудінов (формування культури педагогічного спілкування у курсантів-прикордонників в процесі військово-професійної підготовки) та Є. Староконь (особливості формування інтерактивної складової професійного спілкування у майбутніх офіцерів).

Нажаль, проблеми впливу спілкування курсантів ВВНЗ з офіцером-вихователем на процес їх професійної соціалізації не достатньо вивчено та потребує додаткового дослідження.

Метою статті є з'ясування впливу психолого-педагогічного спілкування офіцера-вихователя з курсантами ВВНЗ на професійну соціалізацію останніх.

Зазначимо, що поняття соціалізації сьогодні активно використовують

представники філософії, психології, соціології, політології, педагогіки та інших соціально-гуманітарних наук.

Як слушно зазначає В. Москаленко поняття “соціалізація”, незважаючи на його широку поширеність і більш як столітню історію існування, не має однозначного трактування серед представників психологічної науки [12, с. 59].

Так, “Краткий психологический словарь” за редакцією А. Петровського визначає соціалізацію як процес і результат засвоєння і активного відтворення індивідом соціального досвіду, що здійснюється у спілкуванні та діяльності [10, с. 359].

Автори “Краткого энциклопедического словаря” М. Єнікєєв та О. Кочетков під **соціалізацією** розуміють процес становлення індивіда як члена даного суспільства, засвоєння (інтерналізація) індивідом цінностей, норм і поведінкових стандартів даного суспільства. Соціалізація здійснюється як в процесі цілеспрямованого соціалізуючого впливу на особистість в процесі виховання, так і під впливом широкого кола стихійних факторів (спілкування, мистецтва, ЗМІ тощо) [7, с. 176].

Відомий представник соціологічної науки обґрунтував поняття **соціалізація** Габріель Тард, визначивши її як основний процес взаємодії свідомості окремої людини з існуючими віруваннями, переконаннями, розуміннями бажань і намірів, які породжені суспільством. Науковець вважає, що рушійною силою соціалізації (тобто входження людини у суспільство) є наслідування, що регулюється суспільством через систему освіти (навчання і виховання), сім'ю, громадську думку й інші соціальні інститути. На думку Г. Тарда соціалізація є не лише стабілізуючим суспільним механізмом, а й є тим фактором, що забезпечує розвиток суспільства. Тому основними завданнями освіти і виховання є створення умов для розвитку творчості людини, яка виникає в її індивідуальній свідомості як процес взаємодії людей у суспільстві [15, с. VI–XI].

Зауважимо, що відомий американський соціолог Ф. Гіддінгс, перебуваючи під впливом наукових поглядів Г. Тарда та деяких інших вчених у своїй, класичній сьогодні праці “Теорія соціалізації”, у 1887 році вперше ввів поняття “соціалізація”.

Вжив він його у значенні, близькому до сучасного, – “розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовка людського матеріалу до соціального життя” [16].

Відомо, що курсантський вік – є сприятливим періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини як особистості. До них належать: розвиток професійних, світоглядних і громадських якості майбутнього офіцера; формування професійних здібностей курсанта як передумова подальшої самостійної професійної діяльності; розвиток творчої активності курсанта; становлення інтелекту і стабілізація рис характеру; перетворення мотивації та всієї системи ціннісних орієнтацій; формування соціальних цінностей у зв'язку з професіоналізацією. Тобто, під час навчання курсантів у ВВНЗ відбувається їх загальна та професійна соціалізація курсанта [2].

Професійне становлення особистості розглядають як процес, що триває протягом всього життя та вирізняється своїми особливостями на кожному окремому етапі професійного шляху. Так, на етапі навчання курсантів у ВВНЗ відбувається їх **професійна соціалізація** – процес занурення у професійне середовище, засвоєння правил, норм та вимог військово-професійної діяльності. Як зазначає Є. Климов, людина стає на шлях прихильності до професії та її засвоєння [9, с. 419].

Процес професійної соціалізації курсантів ВВНЗ передбачає їх особистісну активність, оскільки взаємодія та вплив на систему соціальних зв'язків та відносин вимагає від них прийняття певного рішення і включає в себе набір характеристик. До останніх зазвичай відносять: цілеутворення, мобілізацію суб'єкта діяльності, побудову стратегій діяльності [6, с. 93]. Зазначимо, що курсанти ВВНЗ це специфічна і вікова і професійна соціальна група. З точки зору вікової психології, юнацький вік в якому перебувають курсанти, характеризується активним розвитком моральних почуттів, визначенням життєвих цілей та перспектив, становленням системи ціннісних орієнтацій та моральних настанов, формуванням та зміцненням особистісних рис, засвоєнням нових соціальних ролей, посиленням прагнення особистого успіху та досягнення власних цілей, пов'язаних із сферою

навчальних та професійних інтересів. Також, цьому віковому періоду, в якому перебувають курсанти ВВНЗ властиве виокремлення та відшліфовування індивідуального стиль міжособистісної взаємодії з товаришами по службі, викладачами ВВНЗ, офіцерами-вихователями, на якому в подальшому буде ґрунтуватися їх особлива професійна взаємодія [5, с. 110].

Зауважимо, що *професійна соціалізація курсантів ВВНЗ* представляє собою складний процес засвоєння ними компетенції професії офіцера, здобуття специфічного рольового знання. Свідомість курсанта, як представника юнацької вікової групи, надзвичайно суперечлива: з одного боку, вона характеризується високим рівнем індивідуальної, колективної та масової активності у суспільному житті, енергійністю, діловитістю; а з іншого їй властиві страх, конформізм, нездатність протистояти та успішно пристосовуватись до мінливих соціальних умов життя.

Вищий військовий навчальний заклад – це інститут загальної та професійної соціалізації особистості курсанта. Саме в стінах військового навчального закладу відбувається поглиблення світогляду та остаточне закріплення фахової соціальної ролі.

Успішна професійна соціалізація курсантів в процесі їх навчання у ВВНЗ визначається наступними умовами: включенням їх у розвивальні ситуації та активуюче військове середовище; відкритістю молодих людей у процесі спілкування та формування їх комунікативної компетентності; набуття нового особистісного досвіду; процесом самоаналізу і самооцінки своєї діяльності; саморегуляції своїх переживань і діяльності [11, с. 236-237].

Як ми вже зазначали, професійній соціалізації курсантів ВВНЗ сприяє соціальне середовище вищого військового навчального закладу, елементами якого є його матеріальна та духовна культура, колектив однолітків та педагогічний колектив [13]. *Соціальне середовище ВВНЗ* – це цілісна єдність соціально-психолого-педагогічних умов. Останні характеризуються: активним впливом на процес набуття курсантами соціального досвіду; засвоєнням ними норм та цінностей, які властиві офіцерству як

особливій професійній групі; формуванням способу життя; пошуком свого покликання; обиранням способів самовираження, самопізнання, самоосмислення, самовдосконалення та самореалізації [16].

У своєму дослідженні ми керуємося одним з основних методологічних принципів дослідження процесу соціалізації – *принципом діяльнісного опосередкування*, який вимагає від нас вивчення цього складного та багатогранного соціально-психологічного явища з врахуванням способу засвоєння індивідом соціального досвіду через його активну взаємодію із найближчим оточенням, що здійснюється в процесі спілкування та діяльності [13].

Як зазначалось, професійна соціалізація курсантів ВВНЗ відбувається в конкретних умовах середовища військового навчального закладу. Відомо, що соціальне, в тому числі і професійне, життя курсанта ВВНЗ залежить від характеру його спілкування з іншими людьми, від спілкування з однолітками, від спілкування з викладачами ВВНЗ та офіцерами-вихователями. Курсантам ВВНЗ, як представникам юнацької вікової групи, властива потреба у спілкуванні, у налагодженні соціальних контактів. З одного боку, це потреба в нових враженнях, почуттях, знаннях, а з іншого – бажання поділитися з партнером по спілкуванню власними переживаннями і думками [13].

Як зазначає Г. Андреева, *спілкування* – це складний процес взаємодії між людьми, що полягає в обміні інформацією, а також у сприйнятті і розумінні партнерами один одного [1].

Спілкування курсантів ВВНЗ з офіцерами-вихователями має ознаки педагогічного спілкування, що представляє собою систему соціально-психологічної взаємодії офіцера-вихователя та курсантів в усіх сферах їх життєдіяльності. Така взаємодія характеризується проявом певних педагогічних функцій, спрямованістю на створення оптимальних соціально-психологічних умов активної та результативної життєдіяльності курсантів [14].

Саме *педагогічне спілкування офіцера-вихователя та курсантів ВВНЗ* є засобом професійної соціалізації останніх. Педагогічне спілкування включає такі компоненти як задачі, способи та засоби взаємодії з курсантами, прийоми самоаналізу

військового педагога. Воно одночасно реалізує перцептивну, комунікативну та інтерактивну функції спілкування, використовуючи при цьому широке розмаїття вербальних, художніх, символічних та кінетичних засобів [4, с. 149].

Структурною одиницею аналізу педагогічного спілкування вважається комунікативний акт у формі діалогу, в межах якого забезпечується обмін інформацією, взаємодія та взаєморозуміння офіцера-вихователя й курсантів. Встановлення і підтримання взаєморозуміння характеризується потрійною спрямованістю військового педагога: на саму навчально-виховну взаємодію, на курсантів (їх актуальний стан, перспективи розвитку всіх і кожного) і на предмет засвоєння [4, с. 149].

Оптимальним педагогічним спілкуванням є таке, при якому: створюються найкращі умови для розвитку мотиваційної сфери курсантів; відбувається формування особистості майбутнього офіцера-захисника; забезпечується сприятливий морально-психологічний клімат у курсантському середовищі; створюються умови за яких мінімізується можливість виникнення психологічних бар'єрів; забезпечується управління соціально-психологічними процесами у курсантському колективі; максимально використовуються особистісні особливості офіцера-вихователя [8].

Найоптимальнішою формою комунікативного акту, яким є педагогічне спілкування, є бесіда. Саме в бесіді реалізуються цілі та функції педагогічного

спілкування. Бесіда є найпоширенішим діалоговим педагогічним методом. Вона здійснюється у формі цілеспрямованої та старанно підготовленої розмови офіцера-вихователя з курсантами ВВНЗ [3, с. 263].

Зміст індивідуальних та колективних бесід, під час яких відбувається спілкування курсантів ВВНЗ з офіцерами-вихователями найрізноманітніший. Це суспільно-політична, соціально-економічна, історична, правова, військово-професійна, культурно-мистецька релігійна, екологічна та інша тематика. Саме під час таких бесід відбувається передача соціального, в тому числі військово-професійного досвіду майбутнім офіцерам, відбувається соціалізація курсантів ВВНЗ. Сьогодні все частіше темою виховних бесід стають події, які відбуваються в зоні антитерористичної операції.

Висновки. В результаті аналізу наукової психолого-педагогічної літератури **1. встановлено**, що соціалізація курсантів ВВНЗ представляє собою процес і результат засвоєння і активного відтворення ними соціального досвіду, що здійснюється у спілкуванні та діяльності; **2. доведено**, що професійна соціалізація курсантів ВВНЗ є складним процесом засвоєння ними компетенції професії офіцера, здобуття специфічного рольового знання; **3. з'ясовано**, що професійна соціалізація курсантів ВВНЗ здійснюється в процесі їх спілкування з офіцером-вихователем, яке представляє собою складний процес їх взаємодії, остання полягає в обміні інформації, сприйнятті та взаєморозумінні партнерів.

Список літератури

1. Андреева Г.М. Социальная психология: учебник для высш. шк. / Андреева Г.М. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 375 с.
2. Виноградова В. Проблеми соціалізації студентської молоді [Електронний ресурс] / Виноградова В. // Соціальна психологія – 2007. – Спецвипуск (вересень 2007) – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=75&c=1780>.
3. Військове виховання: історія, теорія та методика: навч. посібник для вищ. навч. закладів / В.В. Ягупов [та ін.]; ред. В.В. Ягупов; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Військовий ін-т. – К., 2002. – 560 с.
4. Власова О.І. Основи психології і педагогіки: підручник для студентів гуманітарних факультетів класичних університетів / О.І. Власова, А.А. Марушкевич. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2009. – 255 с.
5. Гребінь Н.В. Ціннісно-мотиваційні особливості професійної соціалізації студентів-психологів, схильних до маніпуляції у міжособистісних стосунках / Гребінь Н.В. // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПНУ. – К., 2010. – Т. XIII. – Ч. 3. – С. 109-115.
6. Грицюк І.М. Мотиваційний простір професійної соціалізації майбутніх фахівців-психологів / Грицюк І.М. // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПНУ. – К., 2009. – Т. XI. – Ч. 1. – 620 с.

Питання психології

7. Еникеев М.И. Общая, социальная и юридическая психология. Краткий энциклопедический словарь / М.И. Еникеев, О.Л. Кочетков – М.: Юрид. лит., 1997. – 448 с.
8. Загальна психологія: підручник / Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. – К.: Каравела, 2009. – 464 с.
9. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – Ростов-на-Дону, 1996. – 512 с.
10. Краткий психологический словарь / Ред.-сост. Л.А. Карпенко; Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2 изд., рас., испр. и доп. – Ростов н/Д: изд-во “Феникс”, 1999. – 512 с.
11. Крисюк Г.Я. Психологічні особливості соціалізації студентської молоді / Г.Я. Крисюк // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПНУ. – К., 2009. – Т. XI. – Ч. 1. – 620 с.
12. Москаленко В.В. Соціалізація особистості: монографія / В. Москаленко. – К.: Фенікс, 2013. – 540 с.
13. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: підручник для студ. вищих навч. закл.: У 2 кн. / Орбан-Лембрик Л.Е. – К.: Либідь, 2004. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. – [Б. м.]: [б.в.], 2004. – 574 с.
14. Педагогіка у запитаннях і відповідях: Навч. посіб. / Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. – К., 2006. – 311 с.
15. Тард Г. Социальные этюды / Габриель Тард. – СПб., 1902. – С. VI–XI.
16. Шульгіна Р. Особливості професійної соціалізації студентської молоді в освітньому просторі [Електронний ресурс] / Р. Шульгіна // Режим доступу: <http://www.ird.npu.edu.ua/files/shulygina.pdf>

Siryi A. V., candidate of psychological sciences

COMMUNICATION WITH THE OFFICER CADETS EDUCATOR AS A FACTOR IN THEIR PROFESSIONAL SOCIALIZATION

The author analyzes the psychological, pedagogical and psychological literature and determines that the professional socialization of cadets of higher military educational institution is a complex process of immersion in a professional environment, learning rules, regulations and requirements of the military profession; this process of assimilation of competencies profession officer, development of specific military professional role of knowledge. The author shows that the factor that contributes to the professional socialization of students is educational communication with them education officer - a complex communicative act in the form of a dialogue, within the framework that facilitates the exchange of information, cooperation and mutual understanding and education officer cadets.

Keywords: socialization, professional socialization, communication, pedagogical communication.